

BISERICILE – MONUMENTE ISTORICE COMPONENTE ALE PATRIMONIULUI CULTURAL SPIRITUAL

CHURCHES – COMPONENTS OF HISTORICAL CULTURAL AND SPIRITUAL HERITAGE

Lt.col. (r) ing. Cristian DEME*

Clădirile bisericilor-monumente istorice făcute din piatră sau lemn constituie bogatul patrimoniu cultural, spiritual, tradițional ținând-se cont de vechimea acestor monumente, incommensurabila valoare simbolică a picturilor și semnificația lor exprimă, în final, o parte din cultura și civilizația românească. Monumentele ecleziastice și arhitecturale așteaptă să ajungă în atenția cercetătorilor și a restauratorilor, pentru a beneficia de conservarea și punerea în valoare a operelor și să le integreze în circuitul spiritual, național și, de ce nu, internațional.

As churches, historical monuments, made of wall, stone or wood are part of the rich historical, cultural heritage and spiritual tradition, through the age of these monuments, their immeasurable pictorial value, symbolism and their signification, express in the end, a part of the Romanian culture and civilization. Monuments of ecclesiastical art and architecture are waiting to get the attention of specialized researchers and to benefit from restoration works in order to be integrated in the value circuit of cultural, spiritual, national and, why not, international heritage.

Cuvinte-cheie: conservarea patrimoniului cultural; monumente istorice de artă ecleziastice și arhitecturală; circuitul cultural și spiritual.

Keywords: *preserving cultural heritage; monuments of history and art; monuments of ecclesiastical art and architecture; culture and spiritual circuit.*

Multiseculara noastră istorie a promovat consecvent idealurile libertății și unității naționale, ale dreptății sociale, demnității umane și păcii universale. Dinamismul luptelor pentru biruința acestor idealuri se oglindește prin vechimea, permanența, continuitatea și unitatea românească a trecutului strămoșesc păstrat cu credință și dragoste.

Pe fiecare treaptă a istoriei s-a urmărit menținerea unui echilibru dorit între progres și tradiție. Pildele trecutului, precum și răspunderea prezentului față de ceea ce ne-au lăsat înaintașii și pe care noi trebuie să o transmitem generațiilor viitoare nealterat, mai mult prin istețimea minții, decât prin ascuțișul sabiei, deschide noi perspective și sugerează inedite interpretări înțelegerii

frământărilor și însemnătatea păstrării patrimoniului cultural spiritual – monumente ale istoriei și artei, bisericile de lemn sau de piatră.

Biserica poate fi abordată atât ca monument de artă, biserica văzută material, fizic, dar și ca biserică spirituală, comunitatea credincioșilor care alcătuiesc trupul ființial – mireasa Mântuitorului Iisus Hristos.

Biserica națională a înlesnit în trecutul nu prea îndepărtat, în vremuri de împilare și asuprire națională, „coagularea” fiilor ei din toate provinciile istorice pentru realizarea statului național unitar român, la 1 Decembrie 1918, drept incontestabil al românilor, pe un pământ moștenit de milenii pe care viețuim după legea strămoșească, în spațiul carpto-danubiano-pontic, străvechea vatră dacică și romană a țării.

Ființa neamului românesc a răzbătut împotriva tuturor vicisitudinilor în zbuciumata noastră istorie și datorită imboldului credinței strămoșești

*Aeroportul Arad

e-mail: deme.cristian@yahoo.com

transmisă prin intermediul direct al bisericii și nemijlocit al slujitorilor altarelor, biserica fiind, prin slujitorii ei, o instituție angajată în lupta de apărare a ființei etnice românești și a culturii naționale.

Bisericile ca edificiu, monumente istorice din zid, piatră sau lemn constituie bogata moștenire și tradiție istorică culturală și spirituală care, prin vechimea acestor monumente, prin valoarea lor picturală incomensurabilă, simbolistica și semnificația lor exprimă în definitiv o parte din cultura și civilizația românească. În funcție de soarta pe care au avut-o de-a lungul vremilor vitrege au fost mai mult sau mai puțin conservate, reparate sau transformate, au ajuns până la noi sub forma unor ruine sau temelii care așteaptă în egală măsură atât priceperea restauratorului, cât și interesul pentru a fi păstrate în patrimoniul cultural spiritual.

Vechile biserici oglindesc existența satului românesc, reflex al stărilor etno-demografice și social politice din Evul Mediu. Pe picturile șterse de trecerea timpului, deteriorate de igrasii și fumul lumânărilor aprinse încă se mai pot vedea menționați ctitorii care, de regulă, au făcut parte din pătura conducătoare a satului, care animau viața culturală spirituală alături de slujitorul altarului. Vechile biserici românești s-au bucurat, în ultimul timp, de numeroase cercetări și studii. Cele mai vechi lăcașuri de cult din cărămidă sau piatră ne sunt deocamdată necunoscute, dar se poate estima pe temeiul izvoarelor scrise că la nivelul secolelor IX-X, corespunzător structurilor politice românești atestate în teritoriile intracarpatiche de cele mai vechi cronici, sau cel târziu la începutul secolului al XI-lea, când un alt izvor narativ pomenește prezența, la Morisena Cenad, a unei mănăstiri cu hramul Sfântului Ioan Botezătorul, în care slujeau călugări dependenți de biserica constantinopolitană.

Obiectivele investigațiilor viitoare sunt cercetarea prin săpături arheologice care pot duce la identificarea lor pe teren, restaurarea lor pentru valorificarea acestora în scopul îmbogățirii patrimoniului cultural spiritual.

Întemeietorii de sate prin defrișare, cnezii își marcau prezența prin ridicarea unei biserici din bogatul material lemnos, ca și pereții caselor și ai anexelor gospodărești. Tradiția locașului din lemn și-a urmat cursul până în prima parte a secolului al XVIII-lea. Înlocuirea vreunei ctitorii mistuite de flăcări se făcea, în general, din lemn, după starea economică a cnezilor și a obștii. Succesiunea

bisericilor de piatră celor de lemn este confirmată prin cercetările arheologice.

„Răutățile” vremilor au mistuit în vălmășia lor noianuri de biserici de lemn, dar și de piatră, și odată cu ele un tezaur inestimabil al istoriei și artei poporului nostru. După invazii, populația ocrotită de pădure se întorcea la vatra străbună, refăcându-și locuințele și înălțând ca semn de biruință și continuitate un alt locaș de rugăciune. Năvălirile tătarești și turcești au ras de pe pământ așezări întregi, iar unele biserici din lemn au fost nimicite de incendii și calamități întâmplătoare. Rare sunt satele în care locașul străbun din lemn a depășit momentul răscrucii cu cel modern, din zidărie. Valoroase exemplare, la Bretea Mureșană și Almașul Mic, din inima vechilor cimitire aflate în paragină, au fost propuse pe lista monumentelor și restaurate, fiind salvate de la pieirea fără urme.

Numeroase biserici de lemn și-au pierdut, în urma lucrărilor de reparații, înfățișarea originală. Bisericile de lemn existente oferă posibilitatea remarcării unor elemente arhaice: lipsa temeliei, vatra – podea de pământ, intrarea pe nord, străpungere prin numai două intrări a peretelui spre altar. Zugravul, plătit de tot satul, desfășura teme iconografice, alegea chipurile de țărani pentru întruchiparea celor buni, dând răufăcătorilor îndeosebi ținuta turcilor.

Bisericile de lemn, adevărate capodopere populare își au locul în pitorescul plaiurilor împovărate de veacuri, nu transformate și transportate în incintele unor instituții care contrastează flagrant cu tradiția pur autentică românească.

Lăcașurile din zid, ridicate cu blocuri mari de piatră, provenind de la monumente romane ruinate și cu cărămidă, au luat în anii 1130-1140 locul mai vechilor biserici de lemn respectându-se planurile și dimensiunile celor dintâi.

Lăcașurile de cult au fost, la început, ridicate de către familiile cneziale, de dimensiunile unei capele de curte, iar după anul 1400 se vedește tendința ca acestea să se transforme în biserici parohiale. Se constată forma de tip navă de dimensiuni mici având ca suprafață circa 20-30 de metri pătrați. Capela de curte de sub cetatea Colț, ctitorită de Cîndeștii din Râu de Mori, este o dovadă elocventă în acest sens, unde pe pictura bisericii este prezentată familia cnezială de ctitori care își exercită stăpânirea și autoritatea asupra grupului de sate situate pe valea unui râu – cnezate de vale. Biserica ce are în

vecinătate o reședință cnezială a servit și ostașilor din garnizoana cetății.

Planurile primelor biserici de zid, ridicate în folosul și pentru arătarea poziției lor în vârful societății, sunt variate. Monumentul se compune din navă pătrată cu altar rectangular, plan datorat transpunerii în zid a unui mai vechi monument de lemn. Alte locașuri evocând modelele romanice apar sub aceeași formă de navă mică aproape pătrată, dar cu altarul semicircular, cea mai cunoscută fiind biserica monument arhitectural din Densuș, ctitorită de familia cnezială Mușat, fiind ridicată din blocuri mari de piatră cioplită, coloane provenind de la monumente romane ruinate, turla fiind sprijinită de patru stâlpi de zidărie. Veșmântarul, paraclisul și pronaosul sunt adăugiri ulterioare reflectând procesul de transformare a unor capele de curte în biserici parohiale ale întregii obști sătești.

Menționez un alt important monument de arhitectură medievală – Biserica mănăstirii Hodoș Bodrog, ce datează de la începutul secolului al XII-lea (anul 1117), în contextul de viață bisericească și culturală a ducatului bănățean. Săpăturile arheologice au indicat prezența unui vechi monument, așezământ ecleziastic în vecinătatea unei așezări civile modeste din secolul XI-XII. Monumentul care se păstrează și astăzi își are începuturile în secolul XV (1465), și a fost ridicat ca o biserică de tip triconc cu altarul mult dezvoltat după necesitățile unui lăcaș mănăstiresc. Planul triconc vădește certe relații artistice și culturale cu Țara Românească și cu aria sud-dunăreană de civilizație bizantină.

Vechile picturi murale conservate constituie o importantă componentă a tezaurului de artă medievală românească, care le integrează picturii postbrâncovenești, având darul de a le pune în valoare și a le integra circuitului patrimonial. În același registru și plan triconc originar din Țara Românească, se integrează și biserica mănăstirii Prislop, care datează din jurul anului 1400, sau 1564 după alții. Caracteristice acestor lăcașuri de cult de dimensiuni mici sunt silueta zveltă accentuată de turla de pe naos, prezența turnului clopotniță, armonios integrată peisajului, cu altar în forma rectangulară sau semicircular, ori altar pătrat, boltit în cruce pe ogive, nava simplă, nava dreptunghiulară ori nava rectangulară tăvănită.

Ansamblul de picturi murale se caracterizează printr-o sinteză de trăsături ce aparțin artei bizantine și respectând iconografia ortodoxă se remarcă reprezentări ale Sfinților Ierarhi Nicolae și Vasile

cel Mare, precum și a sfinților militari călugări, Sfinții Gheorghe, Dimitrie, Mina și Teodor.

Frecvența reprezentărilor de sfinți militari în pictura vechilor biserici românești, ca și locurile de cinste atribuite acestor reprezentări, relevă realitățile social politice ale vremii și, în special, rolul pe care l-au avut cnezii și voievozii români printre care amintesc pe: Ștefan cel Mare și Sfânt, Iancu de Hunedoara, Matei Corvin, Neagoe Basarab, Mircea cel Bătrân, Constantin Brâncoveanu, Mihai Viteazul, Alexandru cel Bun, Dimitrie Cantemir.

În monumentele arhitecturale mănăstirești din Moldova Putna, Voroneț, Sucevița, Moldovița, Sihastria, Secu, Neamț, sunt puse în evidență fragmente din Judecata de apoi. În redarea Sfinților Ierarhi din altare, se remarcă trăsături ale picturii bizantine, arhaizate pentru acea vreme, în timp ce sfinții militari și personajele din Judecata de apoi sugerează apartenența la o artă populară. Din cauza vitregiilor istorice, pentru românii lipsiți de centrele ierarhice bisericești, sau trăind departe de acestea, marii voievozi români din Țara Românească, în luptele purtate de-a lungul istoriei pentru păstrarea ființei noastre naționale și a meleagurilor străbune, au ctitorit capodopere monumentale ale patrimoniului cultural spiritual românesc, cum ar fi: Tismana, Horezu, Cozia, Dealu, Curtea de Argeș, Lainici.

Concluzionând, monumentele de artă și arhitectură bisericească sunt deosebit de numeroase (fiind foarte grea o cuprindere a tuturor) și reflectă etape esențiale ale trecutului românesc. Departe de a fi binecunoscute și puse în valoare, multe dintre aceste monumente mai așteaptă să intre în atenția cercetătorilor de specialitate și să beneficieze de lucrări de restaurare care să le integreze în circuitul de valori ale patrimoniului cultural spiritual național și, de ce nu, internațional. În această direcție se impune pe lângă cunoașterea trecutului nostru și datoria de conservare a tezaurului lăsat de către înaintași și transmiterea lui către generațiile viitoare.

Această lucrare a fost posibilă prin sprijinul financiar oferit prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, cofinanțat prin Fondul Social European, în cadrul proiectului POSDRU/159/1.5/S/138822, cu titlul „Rețea Transnațională de Management Integrat al Cercetării Doctorale și Postdoctorale Inteligente în Domeniile „Științe Militare”, „Securitate și Informații” și „Ordine Publică și Siguranță Națională” - Program de Formare Continuă a Cercetătorilor de Elită – „SmartSPODAS”.”

BIBLIOGRAFIE

Ion Drăgușanul, *Istoria uitată și iertată a averilor mănăstirești*, în „Revista pădurilor”, nr. 3-4/2009.

Iorga Nicolae, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, Vol. 1-2, Ediția

a II-a revăzută și adăugită, Editura 100 + 1 Gramar, București, 1995.

Lista monumentelor istorice din județul Suceava din anul 2004, aprobată prin Ordinul nr. 2314/8 iulie 2004 al Ministrului Culturii și Cultelor și publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, an 172 (XVI), Nr. 646 bis din 16 iulie 2004.